

Ny bok om smart liten fågel

■ **Nya boken *Smartast bland mesar*** av Anders Brodin (Natur & Kultur) handlar om hur en välkänd liten fågel överlever i en värld fylld av faror tack vare sin läroaktighet och uppfinningsrikedom. Visste du att talgoxen kan räkna till fem och är en av världens mest utforskade fågelarter?

Kråkan rödlistad!

■ **Av Sveriges 245** häckande fågelarter bedöms nu 30 procent minska så kraftigt att de blir rödlistade, rapporterar SLU Artdatabanken. Antalet rödlistade fågelarter ökar med 21 procent, bland dem ännu vanliga arter som kråka, skratmås, björkrast och rödvingetrast. De har minskat snabbt i fågeltaxeringens studier.

Hopp för torsken

■ **I vintras kom** goda nyheter från Bohuslän: fler småtorskars längs kusten än på många år. Med pengar från Havs- och vattenmyndigheten utökar SLU antalet provfisken i Skagerrak för att räkna och mäta torsk samt undersöka kondition, tillväxt och ursprung. Förhoppningen är att arten är på väg tillbaka efter alltför hårt fiske.

Klimatförändring drabbar älgar

■ **Ett varmare klimat** gör att det föds färre och lättare älgar. I Nordamerika har älgen försvunnit i södra delen av sitt utbredningsområde, och spritt sig norrut. Motsvarande trend syns i Sverige. "Älgens reproduktion verkar ha minskat med 20–25 procent på 20 år", säger Fredrik Widemo, klövviltforskare vid SLU.

Öppet fjälllandskap är inte en orörd vildmark. Det är gammal kulturmark som formats av renens bete och tramp. Hjordarna håller markerna öppna och många rara fjällväxter gynnas.

TEXT AGNETA BERGSTRÖM | FOTO MARIE ENOKSSON

SAMLADE. Under sommarbetet är renarna oftast spridda över stora områden men inför kalvmärkningen samlas de ihop i hägn. I förgrunden lyser fjällsmörblommor i gult.

Biolog ser renens betydelse för klimat och biologisk mångfald

”Vi skulle behöva fler renar i fjällen”

KOLL PÅ RENNÄRINGEN. Tomas Kuhmunen är kartspecialist gällande rennäringens markanvändning på Sametinget, men även renägare i Gabna sameby.

FOTO: MARIE ENOKSSON

TRIVS I SNÖLEGOR. Mossjung växer ofta på mager mark där snön ligger kvar länge i fjällen.

FOTO: MARIE ENOKSSON

MED BETE – OCH UTAN. Området till vänster om stängslet är obetat medan det till höger är betat. På den obetade sidan syns hur videbuskar brett ut sig på örternas bekostnad.

FOTO: TOMMY LENNARTSSON

I maj börjar renens år, och vajorna har återvänt till kalvningslandet för att föda sina kalvar. Den här tiden är det viktigt att både dräktiga vajor och nyfödda kalvar får lugn och ro.

– De första tre veckorna är extra känsliga. Då behöver kalvarna få hålla sig stilla, dia och bygga upp hullet. Om de stressas och måste förflytta sig är risken stor att de inte överlever, säger Tomas Kuhmunen, renägare och kartspecialist på Sametinget i Kiruna.

Renen betar selektivt av många olika växter och varierar dieten efter

säsong. Under vintern äter renarna lavar och då är tillgången begränsad. Därför behöver de äta upp sig när våren kommer.

– Fjällrenen känner när det är dags att börja röra sig från skogen upp mot fjälltrakterna. Vajorna vill tillbaka till den plats där de själva fötts, berättar Tomas.

Betet ökar mångfalden

Renskötarnas uppgift är framför allt att hålla ihop hjorden och lotsa den förbi alla hinder.

– Att nyttja Kirunas omnejd för renbete är numera nästan omöjligt,

och att ta sig förbi Kiruna tätort, med gruvområde, flygfält, E 10:an, skoterspår och turism, är en pärs för både renar och renskötare, säger Tomas.

När de när kalvningslandet sprider vajorna ut sig. Fjällrenen söker sig ofta till skyddade sydsluttningar i lågfjällen.

– Den här tiden väljer renen de växter som har högst näringsinnehåll, bland annat polarull, ängsull och tuvull som grönskar tidigt, berättar Tomas.

Att betande djur är viktiga för en mångfald av ängs- och hagmarksväxter, insekter och fåglar i odlings-

landskapet är väl känt. Renens roll i fjälllandskapet är inte lika uppmärksam.

– Fjällen är till stor del ett betespräglat kulturlandskap. Precis som artrikedomen i ängs- och hagmarkerna i södra Sverige gynnas av betande djur ökar renbetet den biologiska mångfalden i fjälltrakterna, säger Weronika Axelsson Linkowski, biolog på SLU Centrum för biologisk mångfald.

Den tydligaste effekten av renbete är att det blir mindre ris och mer låga örter.

– Både betandet och trampet från

renens klövar innebär störningar som bidrar till en varierad miljö. Det gynnar konkurrenssvaga växter och pionjärväxter, som är tidigt på plats när det finns luckor i växttäcket, berättar Weronika.

Gynnar rödingen

Även i fjällbjörkskogen hjälper renen till att öka artrikedomen genom att hålla tillbaka småplantor av björk och viden. En betad fjällbjörkskog blir glesare och ljusare och har plats för fler örter.

– Det har funnits en missuppfattning om att det skulle förekomma

överbete i fjällen, men det är snarare så att vi skulle behöva fler renar och ett högre betestryck på många håll för att få behålla det öppna fjälllandskapet och dess speciella flora, säger Weronika Axelsson Linkowski.

Tomas Kuhmunen bekräftar bilden. – När jag var barn fick jag höra att det var enalfald, inte mångfald, som följde i renens spår, säger han.

Men under sin tid på Sametinget har Tomas sett hur forskningsrapporterna som visar renens positiva effekter på mångfalden formligen "rasslat in".

– Det har till exempel visat sig att

renen hjälper rödingen som är beroende av klara fjällsjöar genom att den hindrar att det växer igen kring sjöarna, säger Tomas.

När det blir mer buskar kring en sjö hamnar mer löv i vattnet som blir allt brunare tills rödingen inte längre kan leva där.

Renar hjälper alpina arter

Rennäringen kan också minska effekterna av klimatförändringarna. När trädgränsen flyttar uppåt på grund av ett varmare klimat minskar utrymmet för alpina arter. Eftersom renarna håller nere de vedartade växterna ▶

KAN BIOLOGISK MÅNGFALD. Weronika Axelsson Linkowski är biolog på SLU Centrum för biologisk mångfald, där hon bland annat har studerat renskötselns förutsättningar i landskapet.

FOTO: ERIK AXELSSON

Renens historia i Sverige

- **Renen är det enda hjortdjur** där båda könen har horn. Den är också det enda hjortdjur som domesticerats.
- **Fjälltrakterna har betats** av ren sedan istidens slut. Samer har troligen hållit tamrenar i flera tusen år. Under lång tid var det i liten skala som dragdjur, för mjölken och som lockbete vid jakt på vildren.
- **Under 1600- och 1700-talen** övergick samerna till att vara renskötande nomader. Renflocken följdes året om på sin väg mellan olika betesområden. Renarna mjölkades och var tamare än nu.
- **På 1800-talet** övergick man till en mer extensiv köttproduktion. Renarna spreds över större områden och blev mindre tama.
- **Dagens tamren** brukar delas in i fjällren och skogsren beroende på var de har sina sommarbeten. För skogsrenen är myrmarker viktiga på sommaren.
- **Det finns** 150 000–300 000 renar i vinterflockarna med toppar var 20–30 år.
- **Samernas rätt att bedriva** renskötsel bygger på urminnes hävd, vilket innebär att äganderätt/nyttjanderätt förvärvat genom att man brukat landet under mycket lång tid.

ÄLSKAT KULTURLANDSKAP. Fjälllandskapet är präglad av renbete sedan lång tid, här med ett av de mest avbildade motiven, Lappporten, på nordsamiska Čuonjávággi, i bakgrunden.

FOTO: MARIE ENOKSSON

Fjällrenens år

Vår – kalvarna föds: Vajorna föder sina kalvar i maj och faller sedan sina horn.

Sommar – fjällbete: På försommaren betar renen ofta i björkskog och på myrmarker. Under högsommaren är renen spridd över kalfjället. När det är varmt och soligt söker den sig till öppna, blåsiga platser och svala snölegor för att undkomma insekterna. Någon gång från midsommar till augusti samlas renarna ihop för kalvmärkning.

Höst – slakt & brunst: Under sensommar och höst äter renen mycket svamp. I början av september innan brunsten slaktas sarvar, hanrenar. Efter brunsten faller sarvarna hornen medan kalvar och vajor behåller sina över vintern. Det gör att vajorna står över sarvarna i rang och att även kalvar kan mota bort sarvarna så att de vintertid kan äta av lavar som sarvarna grävt fram under snön.

Vinter – flaskhals: Innan flytten till vinterbetet delas hjordarna i mindre grupper och fler renar slaktas. Vinterbetet består till stor del av marklavar i barrskogen men under vårvintern är hänglavar viktiga. Då tillgången på lavar har minskat drastiskt på grund av intensivt skogsbruk har vinterbetet blivit rennäringens flaskhals.

KALVMÄRKNING. Renarna har samlats i hägnet för att kalvarna ska kunna märkas.

FOTO: MARIE ENOKSSON

► så motverkas detta. Renarna kan till viss del till och med bromsa uppvärmningen.

– De betade öppna ytorna reflekterar mer värme så att uppvärmningen blir mindre än om marken täcks av ris och buskar, berättar Weronika Axelsson Linkowski.

Turismen bör ta hänsyn

Tomas Kuhmunens sameby Gabna har sina sommarbeten i ett område som omfattar bland annat Abiskodalén med Abisko turiststation. En paradox är att de turister som kommer för att uppleva det öppna landskapet samtidigt kan bidra till att det växer igen.

– Renen vill inte vara i samma område som turisterna och vi har inte kunnat använda området närmast turiststationen för bete sedan 1980-talet. På flera ställen kan man se att vegetationen blivit högre och med mera ris, säger Tomas.

Han efterlyser att turismen ska ta mer hänsyn till renens behov – som på grund av bland annat väderförhållanden växlar mellan olika år.

– Det har varit en otrolig ökning av aktiviteter i fjällvärlden. Om man tog mer hänsyn till rennäringen är jag säker på att även djur- och växtlivet i stort skulle gynnas, säger Tomas. ■

“Renen vill inte vara i samma område som turisterna”

FÖDS I MAJ. Renkalvarna diar hela barmarksperioden samtidigt som de börjar beta. Vajans mjölk är fet och innehåller 20–25 procent fett.

FOTO: MARIE ENOKSSON